

KİL TABLETLERDEN GÜNÜMÜZE DEĞİN ANADOLU' DA KULLANILAN DİZİLER

Yalçın TURA

Son yıllarda pek çok tabletin bulunup çözümlenmesi Mezopotamya ve Eski Anadolu müziği konularındaki bilgilerimizi genişletti. Lir, Timbutu-Arpi, Urzababa Liri, Harhar Liri, Anadolu Liri ve Lavta gibi çalgıların düzenini, kullanılan aralıkları, dizileri artık daha iyi biliyoruz.

Üst üste altı tam dörtlü aralığı aldığımızda, ilk sesle son sesin beğenilmeyen bir aralık : artmış dörtlü oluşturduğunu, yedi tam dörtlü alındığında ise son sesle ilk sesin çatıştığını da öğrendik. Böylece elde edilen sesleri, aynı sekizli içinde yan yana getirdiğimizde, bu müziklerde kullanılan belli başlı dizilerin elde edildiğini ve çalgıların tellerinde yapılan germeler ya da gevşetmelerle daha başka düzenlerin nasıl ortaya çıktığını da görüyoruz.

Şekil 1 : Üst üste dörtlüler ve biraraya gelişleri

Dokuz telli Lir' de tellerin adları şöyle :

SIG₇.ALAN=*nabnitū* Tablo 32 (MSL. XVI.251)

1A sa.di	qud-mu-um	Öndeki tel, ilk tel
2A sa.ús	şa-mu-şu-um	sonraki tel, ikinci tel
3A sa.3.	sa. sig şa-al-şu qa-a[t-nu]	üçüncü tel
4A sa.4.tur	< ^{dé} .a.[du]	dördüncü tel, onu Ea yaptı
5A sa.di.5	ha-am-[şu]	beşinci tel
6A sa.4.a.ga.gul	re-be úh-ri-i[m]	sondan dördüncü tel
7A sa.3.a.ga.gul	şal-şi úh-ri-im	sondan üçüncü tel
8A sa.2.a.ga.gul	şi-ni uh-[ri-im]	sondan ikinci
C1 []	şi-ni uh-[ri-im]	
9A sa.1.a.ga.gul.la	úh-ru-um	sonuncu tel

Araştırmacılar tellerin sıralanışı konusunda karşıt görüşler ileri sürüyorlar. Bir bölümü (Vitale, West) inceden kalına doğru gidişi, başka bir bölümü (Kilmer ve ötekiler) ise kalından inceye doğru gidişi savunuyor.

Bu tellerin düzenlenişi sırasında ortaya çıkan Dörtlü ve Beřli aralıkları şunlardır :

şekil 2 : *Aralıklar*

2-6	İşartu	(Doğru)
6-3	Kitmu	(Örtülü)
3-7	Embubu	(ifte kaval)
7-4	Pitu	(Açık)
4-1	Nid Kabli	(Ortanın dūřuęu)
1-5	Niş Gabri (Mehri)	(Karşılığın Yükselmiři)
5-2	Kablitu	(Orta)

Üçlü ve altılılar da şunlardır :

7-5	şîru	şarkı (nın ana motivi)
2-4	Titur kablitu	Orta' nın köprüsü
3-5	Titur İşartu	Doğru'nun köprüsü
4-6	Serdu	Ağıt adı
1-3	İsku	evgân, cirit
1-6	şalşatu	Üçüncü
2-7	Rebutu	Dördüncü

Bu aralıkların bir bölüğü, ilerinde yer aldıkları (ve belki de önemli bir rol oynadıkları) dizilerin de adı oluyor :

İşartu
Kitmu
Embubu
Pitu
Nid Kabli
Niş Gabari (Niş Mehri)
Kablitu

Aşağıdaki tablet, Düzenler ve diziler konusunda bizi biraz daha aydınlatıyor :

UET 7 nr 74 UR' dan

- 4 Lir ^{giş} zà.[mi] *embubum* iken
- 5 *Kitmum* doğru değil ise [la za-ku-ú]
- 6 Geriden dördüncü teli (yükseltirsen-çekersen-gerersen)
- 7 *Kitmum* doğru olur (düzelir)
- 8 Lir *kitmum* iken
- 9 *İşartum* doğru değil ise la za-[ka-at]
- 10 İkinci ve en gerideki teli gerersen (yükseltirsen)
- 11 *İşartum* doğru olur iz-za-[ku-ú]
- 12 Seslendirmede
- 13 Lir *işartum* iken
- 14 ve sen *doğru olmayan* bir *kablutum* çalarsan
- 15 ikinci ve sonuncu teli gevşetirsen
- 16 Lir *kitmum* olur
- 17 Lir *kitmum* iken
- 18 Sen doğru olmayan (bozuk) bir *işartum* çalarsan
- 19 Geriden (sondan) dördüncü teli gevşetirsen
- 20 Lir ^{giş} zà.[mi] *embubum* olur

Tellerin sıralanışı konusundaki anlaşmazlık, her ne kadar, dizilerin yapısıyla ilgili görünse de, aslında yapıdan çok, adlandırılışı değiştiriyor, zîrâ, kalından inceye doğru çıkıcı sıralanışla oluşan bir yapının tıpkısı, inceden kalına doğru, inici sıralanışla da oluşabiliyor.

Şekil 3 : (Eski) Diziler

<u>inici</u>	<u>(Eski Yunan)</u>	<u>çıkıcı</u>
işartu	Lydian	nid kabli
kitmu	Hypophrygian	pitu
embubu	Phrygian	embubu
pitu	Hypodorian	kitmu
nid kabli	Dorian	işartu
niş gabari (mehri)	Mixolydian	niş mehri (kablitu)
kablitu	Hypolydian	niş gabari (?)

Biz, bu aşamada, dizileri inici olarak düşünmeyi yeğliyoruz. Çok uzun bir süreden beri, Yakın Doğu, Anadolu, Akdeniz ve Ege çevresinde, dizilerin inici olarak kullanılması bizi o yöne çekiyor.

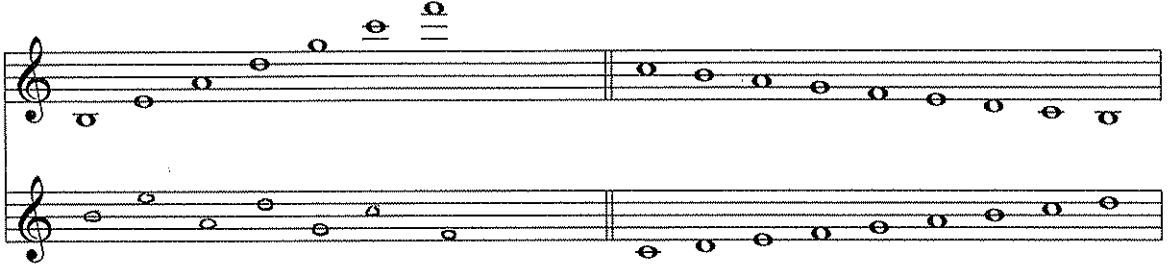
Şekil 4 : Türk Müziğinde kullanılan ba'zı diziler

Dizilerin yapılarını inceleyip Türk Sanat ve Halk müziklerinde kullanılan dizilerle karşılaştırdığımızda şu benzerlikler ortaya çıkıyor :

<u>Akad</u>	<u>TSM</u>	<u>THM</u>
işartu	(Rast) Mâhûr- Acem Aşîrân	Müstezâd-Zârenc
kitmu	Acem'li Rast	
embubu	Hüseynî (Muhayyer)	Yahyalı Kerem
pitu	Nevrûz-Uşşâk (Nihâvend)	
nid kabli	Kürdî	Muhâlif
niş mehri	(Acem'li) Segâh	
kablitu	Pencgâh (Segâh)	Misket

TSM'deki Hicâz âilesi ve Hicâz cinsi içeren makam dizileriyle THM'de Kerem, Yanık Kerem, Kesik Kerem, Garib gibi adlarla anılan dizileri, eski diziler arasında göremiyoruz. Bununla birlikte, Eski Yunan' da, Kromatik cins kullanıldığında bu âiledeki dizilerle benzeşen dizilişlerin ortaya çıktığını biliyoruz.

Şekil 1 : Üst üste dörtlüler ve diziliş

Şekil 2 : Aralıklar

Dörtlü ve Beşliler :

2-6	İşartu	(Doğru)
6-3	Kitmu	(Örtülü)
3-7	Embubu	(Çifte kaval)
7-4	Pitu	(Açık)
4-1	Nid Kabli	(Ortanın düşüğü)
1-5	Niş Gabri (Mehri)	(Karşılığın Yükselmiş)
5-2	Kablitu	(Orta)

Üçlü ve altılılar :

7-5	Şîru	Şarkı (nın ana motivi)
2-4	Titur kablitu	Orta' nın köprüsü
3-5	Titur İşartu	Doğru'nun köprüsü
4-6	Serdu	Ağıt adı
1-3	İsku	Çevgân, cirit
1-6	Şalşatu	Üçüncü
2-7	Rebutu	Dördüncü

Şekil 3 : Eski Diziler

The image displays a musical score for 'Eski Diziler', consisting of eight staves. Each staff is labeled with an instrument name on the left. The instruments are: İşartu (top), Kitmu, Embübü, Pitu, Nid kabli, Niş mehri, Kablitu, and İşartu (bottom). The notation is written in treble clef on a five-line staff. The music is organized into two measures, separated by a double bar line. The notes are represented by circles with stems, and some notes have accidentals (sharps and flats). Vertical lines connect the notes across the staves, indicating their relative positions and movements. The bottom staff (İşartu) has a different rhythmic pattern compared to the others, with more frequent note values.

Şekil 4: Türk Halk Müziğinde Kullanılan Diziler

The image displays 14 different Turkish folk scales (Diziler) on a single staff. Each scale is represented by a sequence of notes on a five-line staff, with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The scales are listed on the left side of the staff, and their corresponding notes are written on the staff lines. The scales are: Yahyalı Kerem, Kerem, Yanık Kerem, Kesik Kerem, Garib, Zarenc, Beşîrî, Misket, Müstezad, Muhalif, Bozlak, Kalenderî, and Tatyân. The notes are written in a sequence that represents the scale's structure, with some notes having accidentals (sharps or flats) to indicate their pitch relative to the key signature.

Yahyalı Kerem

Kerem

Yanık Kerem

Kesik Kerem

Garib

Zarenc

Beşîrî

Misket

Müstezad

Muhalif

Bozlak

Kalenderî

Tatyân

KAYNAKLAR

- Bielitz, M., 1970. "Melismen und ungewöhnliche Vokal- und Silbenwiederholung, bzw. Alternanz in sumerischen Kulttexten der Seleukidenzeit." *Orientalia* 39 : 152-6.
- Crocker, R. L., 1978. "Remarks on the Tuning Text UET VII 74 (U. 7/80)." *Orientalia* 47 : 99-104.
- Dietrich, M. and Loretz, O., 1975. "Kollationen zum Musiktext aus Ugarit." *Ugarit-Forschungen* 7 : 521-2.
- Duchesne-Guillemin, M., 1963. "Découverte d'une Gamme babylonienne." *Revue de Musicologie* 49 : 3-17.
- Duchesne-Guillemin, M., 1965. "Note complémentaire sur la Découverte de la Gamme babylonienne." *Studies in Honor of Benno Landsberger*. Publications of the Oriental Institute of the University of Chicago, Assyriological Studies no. 16 (Chicago) : 268-72.
- Duchesne-Guillemin, 1966. "A l'Aube de la Théorie Musicale: Concordance de trois tablettes babyloniennes." *Revue de Musicologie* 52 : 147-62.
- Duchesne-Guillemin, M., 1969. "La Théorie babylonienne des Métaboles musicales." *Revue de Musicologie* 55 : 3-11.
- Duchesne-Guillemin, M., 1975. "Les Problèmes de la Notation Hourrite." *Revue d'Assyriologie* 69 : 159-73.
- Gurney, O. R., 1968. "An Old Babylonian Treatise on the Tuning of the Harp." *Iraq* 30 : 229-33.
- Güterbock, H. G., 1970. "Musical Notation in Ugarit." *Revue d'Assyriologie* 64 : 45-52.
- Kilmer, A. D., 1960. "Two New Lists of Key Numbers for Mathematical Operations." *Orientalia* 29 : 273-308.
- Kilmer, A. D., 1965. "The Strings of Musical Instruments: their Names, Numbers and Significance." *Studies . . . Landsberger* : 261-8.
- Kilmer, A. D., 1971. "The Discovery of an Ancient Mesopotamian Theory of Music." *Proceedings of the American Philosophical Society* 115 : 131-49.
- Kilmer, A. D., 1974. "The Cult Song with Music from Ancient Ugarit: Another Interpretation." *Revue d'Assyriologie* 68 : 69-82.
- Kilmer, A. D., 1976. "Music." *The Interpreter's Dictionary of the Bible. Supplementary Volume* (Abingdon Press) : 610-12.
- Kilmer, A. D., Crocker, R. L. and Brown, R. R., 1976. *Sounds from Silence: Recent Discoveries in Ancient Near Eastern Music*. (Bit Enki Publications, Berkeley; 25 pp. booklet and a 12" stereo disc.)
- Krecher, J., 1968. "Die sumerischen Texte in 'syllabischer Orthographie': E. Sekundärvokale als Glossen." *Welt des Orients* 4 : 277.
- Kümmel, H. M., 1970. "Zur Stimmung der babylonischen Harfe." *Orientalia* 39 : 252-63.
- Lambert, W. G., 1971. "The Converse Tablet: A Litany with Musical Instructions." *Near Eastern Studies in Honor of William Foxwell Albright*, ed. H. Goedicke (Baltimore) : 335-53.
- Laroche, E., 1968. "Documents en langue hourrite provenant de Ras Shamra II. Textes hourrites en cunéiformes syllabiques." *Ugaritica* V (Paris) : 462-96.
- Laroche, E., 1973. "Études hourrites: Notation Musicale." *Revue d'Assyriologie* 67 : 124-9.
- Shaffer, A., 1981. "A New Musical Term in Ancient Mesopotamian Music." *Iraq* 73 : 79-83.
- Stauder, W., 1967. "Ein Musiktraktat aus dem zweiten vorchristlichen Jahrtausend." *Festschrift Walter Wiora* (Kassel) : 157-63.
- Thiel, H.-J., 1977. "Der Text und Die Notenfolgen des Musiktextes aus Ugarit." *Studi Micenai ed Egeo-Anatolici* 18 : 109-36.
- Vitale, R., 1982. "La Musique suméro-accadienne — gamme et notation musicale." *Ugarit-Forschungen* 14 : 241-63.
- Wulstan, D., 1968. "The Tuning of the Babylonian Harp." *Iraq* 30 : 215-28.
- Wulstan, D., 1971. "The Earliest Musical Notation." *Music and Letters* 52 : 365-82.
- Wulstan, D., 1974. "Music from Ancient Ugarit." *Revue d'Assyriologie* 68 : 125-8.

Edzard, D. O., 1997. "Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie."

Krispijn, Th. J. H., Musik in Keilschrift. 1993. Basilmamış Bildiri

Tüfekçi, Nida, 1983. Türk Halk Musikisi, Basilmamış Bildiri